

УДК 37.01

О. В. Сараєва

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту

(Херсонський державний університет)

mriya2211@ukr.net

ORCID.ORG/0000-0001-7494-1223

**ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ФІЛОСОФІЇ
В. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті представлено проблему формування гуманістичних цінностей у дітей на основі аналізу педагогічної спадщини В.Сухомлинського. До основних засобів філософії для дітей, що були успішно реалізовані в Павлівській середній школі, віднесено казку, притчу, розповідь, зміст яких спрямовано на формування моральних уявлень дитини про оточуючий її світ. З'ясовано, що філософія для дітей В.Сухомлинського ґрунтується на етичних засадах і дає можливість розв'язати проблеми морально-етичного розвитку в душі гуманістичних цінностей.

Ключові слова: *філософія для дітей, гуманістичні цінності, засоби філософії, педагогічна спадщина В.Сухомлинського*

Сьогодні світова педагогічна громадськість традиційно звертає увагу на проблеми виховання підростаючого покоління, адже останні події в світі (криза урбанізації, екологічні катастрофи, загострення міжнародних суперечностей і конфліктів) неодноразово демонструють зменшення вартості життя Людини, визнання її як особистості, нівелювання її потреб та інтересів. Це підтверджує важливість реформування освітньої сфери, зокрема ґрунтовну розробку її філософського підґрунтя. Саме філософія вводить моральність у виховання, спрямовує увесь процес на формування моральних переконань, почуттів і звичок, що спираються на моральні принципи.

В центр сучасної виховної системи поставлено дитину, наділену індивідуальністю, з властивими їй інтересами, здібностями й потребами. Такий підхід потребує формування у неї гуманістичних цінностей, що за своєю сутністю є універсальним, загальнолюдськими.

Найбільш повно відповідають вимогам сучасності, сприяють поглибленню гуманістичної спрямованості виховного процесу у загальноосвітній школі теоретичні погляди і практичний досвід В.Сухомлинського з виховання всебічно розвинутої особистості. У розв'язанні завдань розвитку системи української національної освіти на сьогодні велике значення має вивчення і впровадження в життя гуманістичних ідей В.Сухомлинського, який віддав свої серце, розум, життя пізнанню, розвитку, щастю сотні школярів Павлівки. Сьогодні його педагогічні ідеї вивчає і шанує педагогічна громадськість світу.

До проблеми гуманізму в педагогіці звертались в різні часи К.Роджерс, Дж.Браун, К.Паттерсон, А.Маслоу, Ш.Амонашвілі, М.Гузик. Різні аспекти проблеми формування гуманістичних цінностей в педагогіці В.Сухомлинського були темами наукових пошуків: виховання моральних цінностей (А. Семез, Л.Бондар), формування загальнолюдських цінностей (Л.Бондар, М.Сметанський), виховання етичних цінностей (В.Ликов).

Мета дослідження: проаналізувати проблему формування гуманістичних цінностей у дітей засобами філософії В.Сухомлинського.

Завдання: розглянути гуманістичну педагогіку В.Сухомлинського, виділити підходи до організації навчально-виховного процесу в школі на засадах філософії для дітей В.Сухомлинського, визначити актуальність його ідей в сучасних освітніх реаліях.

Виховна система педагога пронизана ідеями людяності, гуманізму, любові, поваги до людини, високої вимогливості, розуміння серцем інших людей, співчуття і допомоги, реалізація яких відображена в 50 монографіях і книгах, 625 статтях В.Сухомлинського, а саме: "Виховання патріотизму у школярів", "Праця і моральне виховання", "Народження громадянина".

Як зазначає українська дослідниця Л.Бондар, Василь Олександрович "один із перших повернув у теорію виховання такі категорії, як совість, сором, честь і порядність, щедрість душі, моральні емоції, повагу до батьків, до дідусів і бабусь, узагалі до людей похилого віку, культ матері. Найвищі людські цінності, за Сухомлинським, становлять особистість, сім'я, колектив, народ, людство" [1. с. 47].

Дійсно у тоталітарному суспільстві відбулось знецінення людського життя: вивчали діяльність видатних осіб, забуваючи про власних предків. А В. Сухомлинський повертає на почесний п'єдестал родину з її звичаями, традиціями. Він щиро вірить в духовне багатство сім'ї, невечерні

джерела народної педагогіки і мудрість батьківського виховання. “Нехай у школі (так само і в сім’ї) панують правда і довір’я” [7. с.333].

У пошуках нових підходів до організації навчально-виховного процесу у школі Василь Сухомлинський на перший план ставить гуманістичні ідеї та орієнтири, що ґрунтуються на повазі особистості дитини, турботи про її розвиток. Такий підхід передбачає визначення кожного вихованця як унікальної особистості, його прав на життя і щастя, ставлення до нього як суб’єкта власного розвитку, опору у його вихованні на сукупність знань про людину та високу педагогічну майстерність. В основу такої системи великим вченим було покладено принципи: народність, природо і культуровідповідність, гуманізм і демократизм, самостійність, активність, громадянської зрілості

Гуманістична основа навчально-виховного процесу ґрунтується у Сухомлинського на положеннях про безумовну цінність і неповторність людини, її індивідуальну свободу і гідність, право на щасливе життя і творчість, на створення умов всебічного розвитку особистості кожної дитини. Педагогічне кредо гуманіста – безмежна любов до дітей, віра в талановитість кожної дитини, в добру її основу. “Віра в людину – могутня моральна сила, яка втілює в собі саму суть відносин в нашому суспільстві, ...хороший вчитель – це, насамперед, вихователь, який запалює перед вихованцями яскраве світло розуму, веде їх вперед, допомагає переборювати труднощі... хто у кожного своєму вихованцеві бачить велику людину в майбутньому” [4. с. 205-206].

Ідея виховання і розвиток індивідуальних особливостей і можливостей кожної дитини пронизувала всю систему життя і діяльності школи Сухомлинського:

- в своїх працях педагог виділяє завдання навчально-виховної роботи (виявити і розвивати неповторну людську індивідуальність з 1-го класу, розкрити творчі сили кожної дитини);
- основні принципи і умови розвитку дитини (любов, оптимізм, повага гідності, справедливості, підтримки, захищеність від зла, мудра вимогливість, відповідальність за кожну дитину, поблажливості до дитячого невміння та незрозуміння тощо);
- зміст навчання і виховання (зв’язок з життям, з історією рідного краю, народу, України, світу; диференціація учбової інформації в залежності від рівня розвитку, можливостей, інтересів дітей; підбір учбового матеріалу, системи занять з перспективою досягнення успіху, почуття гідності і розвитку кожної дитини);
- методіку організації життя, навчання, виховання в школі, сім’ї, в навколишньому середовищі з перспективою виховання гідної всебічно розвинутої щасливої справжньої Людини і патріота Батьківщини.

Любов і повага, віра в добре начало в кожній дитині і висока мудра вимогливість до її життя, бажання зрозуміти, допомогти у розвитку розуму і серця кожного вихованця, захистити від зла і навчити людяності, оптимізму, творчому підходу, активності в житті – ці і ще багато інших основ гуманізму до душі, серця, розуму, почуттів, діяльності кожного вихованця Павлівської школи. Духовним началом в мудрій людській любові Сухомлинський вважав потребу в людині, відданість один одному; поваги до людини, шанування її свободи, доброї волі, обов’язку перед іншими людьми, державою. “Щоб уберегти себе від байдужості, треба опанувати співчуття, жалість і разом з тим високу принциповість і вимогливість, нетерпимість і непримиренність до зла, уміння відрізнити невинні людські слабкості від вад, що калічать душу” [5. с.192].

Такі високо моральні вимоги ставив педагог перед кожним вихованцем, бо любив “не ту дитину, яка вона є, а ту, якою вона повинна бути”, і чим складніша дитина в морально-інтелектуальному, фізичному розвитку, тим більше він любив її, приділяв увагу, роками створював умови для повноцінного розвитку. В роботі “Як виховати справжню людину” йдеться про моральний гуманістичний ідеал, що увібрав в себе найкращі риси менталітету українського народу. Педагог розкриває конкретні принципи, істини, повчання, настанови, рекомендації щодо гуманістичного виховання і становлення кожної дитини (Чотирнадцять законів дружби, Десять правил не можна, Десять негідних речей і т.д.), що й становлять “педагогічну систему, яка може бути взірцем органічного поєднання національних традицій із загальнолюдськими цінностями” [2. с.122]. Бо формування ставлення до людини повинно починатися з раннього дитинства з любові і поваги до батьків, до представників старшого покоління, до рідних, до оточуючих, до людей, що потребують допомоги.

Тільки в роботах Сухомлинського є такі гуманні розділи як “Розуміння життя, добра і зла в ньому”, де найвищою цінністю визнано життя людини, в якому є щастя і горе, біда і страждання, радість, тривога і біль душі. Цьому теж треба вчити кожну дитину, готуючи її до життя серед людей, до гідного місця в суспільстві. “Духовний зв’язок з людьми, почуття співучасті в ділах і пристрастях людських, одухотворення радостями людськими і страждання горем близьких і

далеких своїх співвітчизників – таке ж щастя, як чисте повітря; осягає людина це щастя найглибше тоді, коли втрачає його. Мудрість виховання полягає в тому, щоб людина дорожила цим щастям тим більше, чим більше його має. Страшною бідою є порожнеча душі. Це значить, що в людині немає нічого святого за душею, нічим вона не дорожить і нічому не поклоняється” [6. с.224]. Байдужість, безвільність, пасивність – це вже шлях до зла, яке починається з етичної неграмотності, з незасвоєння азбуки людської культури, що примножує справедливість, гідність, велич, щастя кожної людини.

Аналіз педагогічної спадщини В.Сухомлинського дає змогу розглядати родинно-шкільне виховання як складову школи гуманності. На думку педагога-новатора, умова співпраці сім’ї та школи є однією з найважливіших для виховання всебічно розвинутої особистості. Постійно використовуючи і поповнюючи надбання народної педагогіки, він віродив і започаткував у Павлівській школі багато свят. Адже школа стає осередком культури, якщо в ній панують чотири культури: Батьківщина, Людина, Матір і Рідне Слово, які шанують і в родині.

Важливою складовою виховної системи В. Сухомлинського є патріотичне виховання дітей, бо серцевина людини – любов до Батьківщини – закладається в дитинстві. Він підкреслював, що Батьківщина – це не абстракція, не відхилене поняття, а жива дійсність, реальні люди, в числі яких і ми, кожний вчинив проти неї є вчинком проти самих себе. Ми – в Батьківщині, а Батьківщина в нас. Без цього немає цілісної особистості, немає цілісного характеру. Ми тим більше пізнаємо самих себе, чим щедріше віддаємо себе Вітчизні, одночасно вбираючи її щедроти і повертаючи їй набагато більше. Патріотичне виховання в Павлівській школі, як і кожен напрямок, проходило через серце – розум – руки кожної дитини. Всі діти брали активну участь в добрих справах для школи, сім’ї, села, країни, людей світу. Наприклад, кожний учень вирощував за 10 шкільних років 100 дерев, пов’язаних з різними ритуалами і традиціями: алеї пам’яті героїв і дружби, дубова роща героїв, куточки краси, розарії. Ця діяльність особливо благодатно впливала на виправлення душ важких дітей, піднімала їх гідність, значимість їх життя і діяльності для радості і щастя інших людей.

Велике значення в розвитку дитини мала праця. Дуже мудро Василь Олександрович знаходить виховні коріння дитячої праці в прадавніх традиціях українського народу: “Найвища педагогічна мудрість трудового виховання полягає в тому, щоб утвердити в дитячому серці народне ставлення до праці. Праця для народу є не тільки суттєвою необхідністю, без якої немислиме людське існування, та й сферою багатограних проявів духовного життя, духовного багатства особистості. В праці розкривається багатство людських стосунків. Виховати любов до праці неможливо, якщо дитина не відчуває краси цих стосунків. В трудовій діяльності народ бачить найважливіший засіб самовираження, самоутвердження особистості. Без праці людина стає порожнім місцем, говорять у народі. Важливе виховне завдання полягає в тому, почуття власної гідності, особистої гордості вихованця ґрунтувалося на трудовому успіху” [5. с. 239]. Особливо важлива роль радісної творчої праці для дітей, які відстають у розумовому розвитку. Для них праця і успіх в її результатах – стежка для розвитку пам’яті, думки, розуму, логічного мислення.

Через творчу, емоційно насичену, одухотворену гуманізмом і радістю успіху працю, за думкою педагога, можливо і необхідно всебічно розвивати кожну дитину, особливо ту, яка має якісь недоліки в розвитку. Триєдність виховання через серце → розум → руки дитини для важких дітей, за Сухомлинським проходить через серце → руки → розум. Через працю відбувається розвиток задатків і здібностей, інтелекту, почуття людської гідності, щастя людського життя. Це особливо важливо для дитини, обділеної в чому-небудь долею. В Павлівській школі для цього були створені всі умови: діти вирощували хліб і сади (по традиції навесні учні 1-го класу садили “Сад матері”), кожна дитина за шкільні роки вирощувала 100 дерев (це було пов’язано з різними традиціями), конструювали діти моделі машин і механізмів (48 гуртків в школі), доглядали тварин, будували теплиці, майстрували, працювали в полі, вивчали с/г техніку тощо.

Різномісний розвиток кожної дитини проходив і через естетичне виховання: малювання, співи, слухання музики і звуків природи, гра на музичних інструментах, художньо-творча самодіяльність. Вони милувалися і творили красу в своїй душі і в довкіллі для людей, країни, майбутнього.

Процес пробудження і формування дрімлючих сил дитячої душі, серця і розуму, за Сухомлинським, проходив складний шлях: спостереження → здивування перед довкіллям (емоції, уява) → цікавість, допитливість, інтерес, прагнення пізнати світ (музика, малювання, казка, читання, творчість) → розвиток розуму, здібностей (праця, навчання, радість успіху творення краси і добра для людей і природи, щасливе повноцінне життя кожної Людини).

Таким чином, в гуманістичній педагогіці Сухомлинського в центрі уваги неповторна дитина, її особливості, умови життя і розвитку, виховання справжньої щасливої Людини і Громадянина України.

Безсумнівно, досвід В.Сухомлинського і розроблені ним методики становлять значний науковий і практичний інтерес, розширюють наукові уявлення про багатоманітність світових ідей і методик, спрямованих на розвиток мислення дитини, формування в неї пізнавальних і етичних уявлень і орієнтирів.

Подальшого вивчення заслуговують неопубліковані праці та публіцистика В.Сухомлинського з питань гуманізації та демократизації навчання та виховання учнів, історіографія та дослідження питань сімейного, трудового, естетичного, правового виховання молоді з позиції педагогіки гуманізму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар Л.С. Загальнолюдські цінності у спадщині В.Сухомлинського / Л.С. Бондар // Шлях освіти. – 1997. – №2. – С.47 – 49.
2. Мухин М.И. Гуманистические традиции и новаторства педагогическом опыте В.А. Сухомлинского. – М., 1995. Автореф. дис... М., 1995. – 69 с.
3. Сухомлинська О. Філософія для дітей як педагогічна проблема / О. Сухомлинська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2002. – №2. – С. 8-19.
4. Сухомлинський В.О. Людина неповторна. – К., 1962.
5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям// Вибр. тв.: В 5 т. – К.,1977. – Т.3. – 670 с.
6. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину// Вибр. тв.: В 5 т. – К., 1976. – Т.2. – 670 с.
7. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра // Вибр. тв.:В 5т.- К.,1976 - Т.1. – С.209 - 400.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bondar L.S. Zagal'nolyuds'ki cinnosti u spadshhy'ni V.Suxomly'ns'kogo / L.S. Bondar // Shlyah osvity'. – 1997. – #2. – S.47 – 49.
2. Muxyn M.Y'. Gumany'sty'chesky'e trady'cy'y' y' novatorstvav pedagogy'cheskom опыте V.A. Suxomly'ns'kogo. – M., 1995. Avtoref. dy's... M., 1995. – 69 s.
3. Suxomly'ns'ka O. Filosofiya dlya ditej yak pedagogichna problema / O. Suxomly'ns'ka // Psy'xologo-pedagogichni problemy' sil's'koyi shkoly'. – 2002. – #2. – S. 8-19.
4. Suxomly'ns'ky'j V.O. Lyudy'na nepovtorna. – K., 1962.
5. Suxomly'ns'ky'j V.O. Serce viddayu dityam// Vy'br. tv.: V 5 t. – K.,1977. – T.3. – 670 s.
6. Suxomly'ns'ky'j V.O. Yak vy'xovaty' spravzhnyu lyudy'nu// Vy'br. tv.: V 5 t. – K., 1976. – T.2. – 670 s.
7. Suxomly'ns'ky'j V.O. Duxovny'j svit shkolyara // Vy'br. tv.:V 5t.- K.,1976 - T.1. – C.209 - 400.

Сараева Е.В. Формирование гуманистических ценностей у детей средствами философии В.Сухомлинского

В статье представлена проблема формирования гуманистических ценностей у детей на основе анализа педагогического наследия В.Сухомлинского. К основным средствам философии для детей в Павлышской средней школе отнесены сказка, притча, рассказ, содержание которых направлено на формирование нравственных представлений ребенка про окружающий его мир. Определено, что философия для детей Сухомлинского опирается на этические основы и дает возможность решать проблемы морально-этического развития детей в контексте гуманистических ценностей.

Ключевые слова: философия для детей, гуманистические ценности, средства философии, педагогическое наследие В.Сухомлинского.

Сараєва О.В.

**ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ФІЛОСОФІЇ
В. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті представлено проблему формування гуманістичних цінностей у дітей на основі аналізу педагогічної спадщини В.Сухомлинського. До основних засобів філософії для дітей, що були успішно реалізовані в Павлівській середній школі, віднесено казку, притчу, розповідь, зміст яких спрямовано на формування моральних уявлень дитини про оточуючий її світ.

Мета дослідження: проаналізувати проблему формування гуманістичних цінностей у дітей засобами філософії В.Сухомлинського.

Завдання: проаналізувати гуманістичну педагогіку В.Сухомлинського, виділити підходи до організації навчально-виховного процесу в школі на засадах філософії для дітей В.Сухомлинського, визначити актуальність його ідей в сучасних освітніх реаліях.

Філософія для дітей В. Сухомлинського, що ґрунтується на етичних засадах, дає можливість розв'язати проблеми морально-етичного розвитку в контексті гуманістичних цінностей.

Ідеї неповторності й унікальності дитини, врахування й розвитку її індивідуальних особливостей і можливостей кожного пронизували всю систему життя і діяльності школи В. Сухомлинського: завдання навчально-виховної роботи (виявити і розвивати неповторну людську індивідуальність з 1-го класу, розкрити творчі сили кожної дитини); основні принципи і умови розвитку дитини (любов, оптимізм, повага гідності, справедливості, підтримки, захищеність від зла, мудра вимогливість, відповідальність за кожну дитину, поблажливості до дитячого невміння та незрозуміння тощо); зміст навчання і виховання (зв'язок з життям, з історією рідного краю, народу, України, світу; диференціація учбової інформації в залежності від рівня розвитку, можливостей, інтересів дітей; підбір учбового матеріалу, системи занять з перспективою досягнення успіху, почуття гідності і розвитку кожної дитини); методику організації життя, навчання, виховання в школі, сім'ї, в навколишньому середовищі з перспективою виховання гідної всебічно розвинутої щасливої справжньої Людини і патріота Батьківщини.

Філософія для дітей В.Сухомлинського істотно впливала на емоційно-естетичний розвиток дітей різного віку. Для цього педагог використовував такі засоби виховання як природа, музика, казка, художнє слово, навколишнє середовище.

Ключові слова: *філософія для дітей, гуманістичні цінності, засоби філософії, педагогічна спадщина В.Сухомлинського*